

**ИЗГРАЖДАНЕ НА УМЕНИЯ ЗА ПРЕВОД
НА НАЦИОНАЛНООБАГРЕНИ ДУМИ –
ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВОТО НА ГРЪЦКИТЕ РЕАЛИИ**

*Величка Симонова-Гроздева
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“*

**BUILDING SKILLS FOR TRANSLATING
NATIONALLY TINTED WORDS –
THE CHALLENGE OF GREEK WORDS REALIA**

*Velichka Simonova-Grozdeva
Paisii Hilendarski University of Plovdiv*

The text analyzes the need to develop sensitivity and skills to translate culturally specific words in the training translation from Modern Greek Language. It outlines the parameters of the term “Realia” and possible translation strategies for the transformation of national identities with the purpose of achieving an effective pragmatic adaptation of the translated text.

Keywords: translatability of cultures, training translation, realia

Съвременното преводознание все по-уверено разглежда превода като трансфер както на езиковия код, така и на културата на Другия. Другостта пълни със съдържание думите с културен контекст и ги прави трудно преводими и трудно усвояеми от приемащия език, в повечето случаи поради липсата на точно съответствие. По тази причина темата за реалиите попада в центъра на актуалния научен интерес при превода от различни езици¹.

¹ В български контекст през 2007 г. Евгения Тетимова разгледа превода на норвежки културни реалии в романа „Пан“ на Кнут Хамсун. През 2012 г. Йонка Найденова посвети цялостно научно изследване на унгарските реалии (вж. приложената литература), което бе високо оценено с наградата на Съюза на преводачите в България за 2013 г. за значителен принос в областта на теорията, историята и критиката на превода.

Претворяването на елементи, изразяващи по някакъв начин националния характер на даден народ, всеки път е предизвикателство за компетентността и уменията на преводачите. Настоящата статия си поставя за цел да анализира и обоснове необходимостта от развиване на чувствителност към националнообогрените² думи на изучавания чужд език и изграждане на умения за адекватен превод на същите в рамките на университетското обучение. Поради значимостта на правилния ситуационен подход при превода на реалии смятаме за изключително важно формирането на ранна способност за правилно разпознаване на чуждата културна символика и предаването ѝ на родния език. Дългогодишните наблюдения са базирани върху учебния превод от новогръцки език и практическите затруднения на студентите в началния и в напредналия стадий на обучение при улавянето на културната специфика в думи и изрази, които конструират националния стереотип на гърка. В есето си за образа на съвременните гърци Богдан Богданов подчертава следното: „Както всички езици и гръцкият твори скрит идеал за човек. Не е лесно да се каже какъв е той“ (Богданов 2003: 18).

От това съотношение ще поставим акцент върху обвързването на гръцките реалии със задълбочената и обоснована интерпретация при учебния превод, защото смятаме, че това е удачна възможност не само за създаване на необходимите компетенции, но и за акумулирането на познания за семантичния и прагматичния характер на родните (български) реалии. За да илюстрираме наблюденията си, ще дадем някои примери с превода на културно-специфичната лексика, съдържаща се в двата учебника по новогръцки език – „Новогръцки език за начинаещи“ и „Новогръцки език за напреднали. Гръцко-български текстови паралели“.

За културно маркираните думи и изрази, които привнасят културата в превода на какъвто и да е текст, в езиковедската литература съществува широка гама от кратко формулирани или по-описателни названия. В българското преводазнание, вероятно с оглед на краткостта и терминологичното ядро, доминира наименованието „реалия/реалии“. Речникът на чуждите думи в българския език³ определя средновековната латинска множествена форма *realia* като „думи, означаващи предмети, понятия или явления, характерни за бита, исто-

² Понятието „национална обогреност“ е формулирано от С. Влахов и С. Флорин (Влахов, Флорин 1990: 86 – 87). За националнообогрена лексика говори Й. Найденова, възприемайки я за синоним на реалии в изследването си (Найденова 2012: 50).

³ Речник на чуждите думи в българския език. София: БАН, 1993, стр. 721.

рията, културата и начина на живот на даден народ, или словосъчетания, включващи такива думи“. Някои от останалите разпространени обозначения за явлението, обобщени подробно от Йонка Найденова (Найденова 2012: 33), са безеквивалентна дума/ нонеквивалентна лексема, културна дума/реалия, културно-специфична дума, дума с културен/страноведски компонент, етнокултурама, етнолексема, екзотична лексика, екзотизъм. Възприемаме заявената на същото място позиция на Найденова, че подобно многообразие при именуването на понятието е сигнал за „терминологична неяснота“, а оттам за „интерпретационни сложности“ при теоретичното и практическото тълкуване и възпроизвеждане на реалията. В последващите разсъждения за нас наименованията реалии, културно-специфична лексика и националнообогрени думи ще бъдат синоними.

С оглед на заявеното намерение да се направят бележки по гръцките националнообогрени думи, съвсем накратко излагаме и съответната терминологична ситуация в рамките на гръцката наука за превода. Феноменът на реалиите е малко изследван в гръцката библиография. При задаване на ключовата дума *realia* в интернет е възможно да попаднете на названията „*τα realia*“, „*πραγματολογικά στοιχεία*“, „*πραγματολογικά στοιχεία (Realia)*“, „*εξωκεμενικά στοιχεία*“, „*πραγματικά αντικείμενα*“, „*πραγματικότητα*“. В този смисъл интересно и приносно предложение за назоваване на реалиите на гръцки език прави Симос Граменидис, дефинирайки ги терминологично като „*πολιτισμικά φορτισμένα γλωσσικά στοιχεία*“, и по-краткото „*πολιτισμικοί ενδείκτες*“, които биха могли да се преведат⁴ като „културно натоварени езикови елементи“ (или „елементи с културен заряд“) и „културни индикатори“ (Граменидис 2009: 107). Той ги разглежда като езикови елементи, които препращат към „реални“, в екстралингвистичен смисъл – културни референти, чиято съвкупност очертава границите на дадена култура (Граменидис, 2009: 108). Априори известен е стремежът на гърка към езикова прозрачност и съдържателност при именуването на предметите и явленията от действителността, което, видно е, важи в същата степен и за научната терминология.

Преди да преминем към особеностите при превода на гръцката културно-специфична лексика в рамките на срещаната в учебния превод, ще очертаем съвсем накратко научното ѝ систематизиране и преводаческите похвати за възпроизвеждането ѝ. Към непреводимата лексика по класификация на Л. С. Бархударов се причисляват битови-

⁴ Преводът е наш – В. Г.

те реалии, типични за една езикова общност: ястия, облекло, танци, покъщнина, административно-териториалните единици, историческите, географските и икономическите понятия и др. Сергей Влахов и Сидер Флорин дефинират реалиите като думи и изрази, носители на национален и/или исторически колорит, без точни съответствия в друг език, с конотативно значение, чийто превод изисква специален подход (Влахов, Флорин 1990: 33 – 34; Найденова 2012: 34). Според Г. Д. Томахин реалиите са „названия на предмети на материалната култура, исторически факти, държавни институции, имена на национални и фолклорни герои, митологични същества и т.н., присъщи само на определени нации и народи“ (цит. по Найденова 2012:34). При държайки се към целта само да очертаем параметрите на понятието „реалия“ без привеждане на всички съществуващи дефиниции и деления⁵, ще завършим обзора на проблематиката с бележки за връзката между изучаването им с оглед на тяхната преводимост и запазването на комуникативната еквивалентност на първичния текст. В подобен план от началото на изследването им през 50-те години на XX век до днес все по-релевантно е проследяването на преводаческите лексикални и граматични трансформации (наречени още преводачески стратегии) при предаването на реалиите. Някои от основните и утвърдени в актуалната практика на превода техники са: предаване на реалията чрез транскрипция или транслитерация (т.е. непроменено предаване), описателен превод (описателно предаване на реалията), калкиране, аналогичен превод (заместване на реалията от езика източник с аналогична дума в езика цел)⁶. Влахов и Флорин свеждат процеса най-общо до два похвата – предаване чрез транскрибиране и предаване чрез превеждане (Влахов, Флорин 1990: 64 – 73).

Нужно е да се отбележи, че при ситуационното предаване на реалията в учебния превод от новогръцки език винаги се обсъжда и съблюдава функционирането ѝ в оригиналния текст (в зависимост от неговия вид), а впоследствие обучаеми и преподавател предлагат възможни варианти за превеждането на гръцкия културен елемент. В този контекст ще цитираме мнението на Найденова, която посочва, че: „...трудно може да се проследи преводаческият избор за изразяване на националнообогрена лексика, когато става дума, така или иначе, за

⁵ Реалиите като национални характеристики и предаването на гръцките реалии на български език ще бъдат обект на последваща наша подробна научна разработка.

⁶ Възприемаме цитираните от Е. Тетимова (Тетимова 2007: 76) способности по предложенията на Колер (1979: 162 и сл.) и Влахов, Флорин (1980: 80 и сл.).

индивидуален избор и субективен творчески процес, какъвто е преводът поначало. Остава наистина съпоставката между назоваванията в изходния език и тези в превода, където проличават определени закономерности, отделни преводачески похвати и трансформации. Едва ли е възможно обаче възпроизвеждането на думи и изрази с културен компонент, на реалиите, да се затвори в определени граници и да се предпишат определени норми“ (Найденова 2012: 134). Въпреки споменатата субективност на избора при изграждането на умения за вярно претворяване на реалиите в часа по превод е необходимо да се подчертават основните фактори, обуславящи преводаческите стратегии, а именно: жанрът и стилът на изходния текст, потребителят и предназначението на преводния текст, преводаческите норми и др. Не на последно място трябва да бъде разгадана и функцията на реалитета, която Найденова нарича „семантична активност“ (пак там), а Швайцер – „относително тегло“ (цит. по Найденова, пак там), което поставя преводача във функция на съавтор на оригиналния текст. Заемайки се с превода на конкретната реалитет, обучаваният трябва да работи и в посока на запазване на естественото звучене на текста, на неговото емоционално въздействие, т.е. в посока на неговата прагматическа адаптация. При този ориентиран към предаване на смисъла учебен превод от значение е обучаваните да отчитат очакванията и знанията на потенциалния читател на текста, т.нар. фоновите знания⁷ на реципиента. Само така ще съумеят да осъзнаят неизбежната нетъждественост при превода на културните компоненти, необходимостта от преводачески трансформации и че цел на всички техни потенциални отклонения от текста ще бъде правилната му рецепция от адресата.

Националнообогатените думи, които произволно подбрахме от гореспомнатите учебници като по-характерни примери за възпрепятствана преводимост, произхождат от оригинални или адаптирани тематично ориентирани текстове и диалози, създадени с учебна цел, от оригинални формати с кулинарен стил (менюта), от публицистични текстове и др. Изваждането им от контекста не води до коренни различия при предаването им, което ни даде основание да си позволим подобна волност.

При битовата културно-специфична лексика ще се спрем на някои храни, напитки и заведения за обществено хранене. При всички упоменати примери в скоби посочваме другия или другите възможни варианти при учебния превод.

⁷ Термин на В. С. Виноградов. Вж. Найденова 2012: 42.

Примери:

χωριάτικη σαλάτα, η – селска салата (салата, подобна на шопската)

Втората възможност илюстрира т.нар. осмисляне на реалията (Влахов, Флорин 1990: 58) чрез доразвиване на нейно съдържание: с обяснение, което следва запетаята.

σκόρδαλιά, η – чеснов сос „Скордаля“ (чеснова заливка/чеснова паста „Скордаля“)

τζατζίκι, το – сух таратор (салата „Снежанка“/салата-дзадзики/гръцка салата дзадзики)

При възпроизвеждането на български език на това предястие (το τζατζίκι), смятано за един от етикетите на гръцката кухня, първите два варианта представляват аналогичен превод, т.е. замяна на гръцката реалия с българска, при което без съмнение се губи колоритът на различното. Следващите две предложения са паралелна употреба на реалията и родовото понятие, където реалията е в транскрибирана форма.

χόρτα, τα – вид салата от ядливи треви (гръцка салата хор-та/салата от ядливи треви – глухарче, щир и др.)

Множествената форма на съществителното „το χόρτο“ в Гръцко-българския речник на Костов (Костов, Костов 2005: 1044) е интерпретирана като „зеленчуци“ или „бурени“. На непознаващия и неопитвал екзотичната за българския вкус, но типична за гръцкия салата и двете обяснения ще се сторят странни. В конкретния случай за предпочитане е открояването на реалията с кавички или предаването на съдържанието ѝ в контекста чрез тире, запетая или скоби или подобно на предишния пример.

ρετσίνα, η – рецина, вид гръцко вино със смола (рецина – ароматно гръцко бяло вино с рецинова смола)

ρόφημα, το – топла напитка – чай, кафе, шоколад (нещо за пиене – чай, кафе/нещо топло за пиене)

При преводния коментар на лексикалната единица е необходимо да се отбележи, че предпочитането на един или друг вариант представлява свободен, но отговорен избор на превеждащия, който съблюдава изходния текст и ориентацията на потребителя на вторичния текст в културата на езика източник.

τσιπούρα, η – ципура (ципура, малка морска риба/ципура, средиземноморска риба/риба коца)

Тази реалия е вече добре позната в българската приемаща култура (най-вече на нашия пазар). С оглед на това най-кратката правилна възможност е предаването ѝ с транскрипция, тъй като е съхранила асо-

циацията с Егейско море и гръцкото. Родното название „коца“ е слабо известно, а описателното – излишно, ако не е наложено от контекста.

ταβέρνα, η – таверна (таверна – ресторант/ресторант/кръчма, пивница)

Националнооблагрената дума „таверна“ спада към реалиите, които Влахов и Флорин определят като интернационални (Влахов, Флорин 1990: 47 – 48). От една страна – те са регистрирани вече в речниците на много езици (в нашия случай – на българския), а от друга – съумели са да запазят националния си колорит. Трябва обаче да се отбележи, че наред с таверните в народен стил, каквото е било първоначалното съдържание, вече има и таверни с по-модерна визия, което налага да се внимава при превода на реалитета.

καφενείο, το – кафене

За да направим бележки по на пръв поглед ясната културно-специфична дума, ще очертаем културния контекст с думите на проф. Стойна Пороманска. В доклада си „Националната култура в мултикултурния свят“, говорейки за цивилизационните характеристики на българи и гърци, проф. Пороманска отбеляза: „Различията между два далечни в географско отношение народа са по-лесно обясними по много причини, много пъти обаче различията между два близки в географско отношение народа са впечатляващи и бъдещи недоумение, а нерядко и недоразумения. Би могъл човек да се запита как е възможно на 50 – 60 км от българската граница южно от Петрич да срещне толкова различни хора и толкова различна атмосфера“⁸. Обучаващият се учудва, четейки текста за „кафенето, където селските старци играят табла и пият кафето си“⁹, преди да разбере, че пиенето на кафе в гръцкото кафене обикновено се съпровожда с игра на табла (шеговито наричана от гърците „гръцкия национален спорт“) или карти. Любопитно в хода на учебния превод е обсъждането на преводен вариант, който включва евентуална бележка под линия при хипотетичен литературен превод¹⁰.

Ще анализираме и няколко примера за реалии, които са свързани с гръцкия обществено-политически живот и по-точно – с учебни заведения.

γυμνάσιο, το – гимназия (гимназия – VII, VIII и IX клас)

⁸ Юбилейна научна конференция в чест на проф. Б. Богданов, 6.11.2010 г., „Култура, литература, действителност“.

⁹ Учебник „Новогръцки език за начинаещи“, стр. 50.

¹⁰ Предаването на реалитета чрез бележки под линия не е обект на настоящия текст.

λύκειο, то – лицей (лицей – X, XI и XII клас)

Тъй като двете думи се употребяват и в българската езикова среда, внимание изисква различното съдържание, което влагаме в думата „гимназия“ на български, защото за гърка гимназията представлява първата, задължителна степен на средното образование.

φροντιστήριο, то – [учебен] курс (подготвителна школа/занималня)

В търсене на някаква еквивалентност при предаването на последния пример обучаваният трябва да се информира и да предвиди всеобхватността на гръцкото „φροντιστήριο“, което подготвя гръцкото дете и юноша по всякакви предмети и дисциплини, и да намери решение в приблизителен превод на думата или замяната ѝ с реалия от езика цел.

Πολυτεχνείο, то – Политехника (Политехнически университет/Висш политехнически институт/Технически университет)

По своята същност „политехника“ е интернационална дума с гръцки корени. В България предшественикът на съвременните висши технически училища е Държавната политехника, съществувала в София до 1953 г., а днес говорим за технически университети. Въпреки това смятаме основателно разглеждането ѝ като националнообогрена дума поради липсата на точен еквивалент в приемащата култура. Важен елемент на дискусиата по превода на тази реалия трябва да бъде и асоциирането ѝ със студентското въстание от ноември 1974 г., когато се има предвид Атинската политехника (то Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο), откъдето тръгва вълната срещу военната хунта в Гърция.

Тясно свързан със същите събития е преводът на словосъчетанието:

πανεπιστημιακό άσυλο, то – университетска неприкосновеност (неприкосновеност на университетите/„университетско убежище“/„правото на убежище“ в университетите)

Тази реалия изразява забраната за достъп и намеса на гръцката полиция в университетските сгради без разрешението на академичното ръководство и е въведена след превземането на Атинската политехника с танкове през 1974 г. Липсата на екстралингвистична информация у реципиента на преводния продукт задължава превеждащия да я компенсира по свой избор, но в достатъчна за разбирането на текста степен. Съдържанието ѝ може да бъде също разкрито след калкирането ѝ (допълнително сигнализирано с кавички поради необичайното съчетание на двата компонента), като в текста добавъчната информация е следходна, въведена със съюза „тоест“.

Напр.„университетско убежище“, тоест, забраната за достъп и намеса на гръцката полиция в университетските сгради...

δικτατορία των Απριλιανών, η – военната хунта (военната диктатура/Априлската хунта)

δικτατορία των συνταγματάρχων, η – режимът на полковниците (режимът на „черните полковници“/диктатурата на „черните полковници“)

При възпроизвеждането на български език на това историческо събитие от новогръцката история обучаваните трябва да се запознаят и с наложилата се в българската историческа наука терминология във връзка с отразяването му. Датата на военния преврат от 21.04.1967 г. е изиграла основна роля при именуването му на новогръцки. На български език тази формулировка не е широко разпространена.

Наблюденията върху реалиите, обект на учебен превод в двете дидактически пособия по новогръцки език, могат да намерят продължение в детайлно описание и анализ на всички съдържащи се там културно-специфични думи. Изложеното от нас имаше за цел да разгледа и ползва част от тях единствено като опорен материал за онагледяване на изразената позиция.

Както пролича от приведените примери, сблъсъкът на обучаваните с реалиите още в самото начало на изучаване на новогръцкия език е неизбежен. Разнообразието от реализациите им в текста се усложнява стъпаловидно и закономерно във фазата за напреднали, когато различните преводни текстове съдържат думи, изразяващи националната самобитност във връзка с исторически, социалнополитически и културни събития. За адекватното предаване на културно-специфичните думи в този случай практиката налага на учещите непрекъснато да активират натрупаните познания за битата, историята, географията, икономиката и културата както на чуждия, така и на родния си език. Спецификата на превода на реалии изисква създаването на ранен рефлекс, за отключването на който е необходимо системно акумулиране на нова информация за съдържанието на тези думи в двете посоки. Развиването на споменатите умения и създаването на съответни компетенции ще карат младия преводач да бъде по-предпазлив в преводаческото си поведение при „прочита“ на една реалия, от който прочит ще зависи успешното декодиране на чуждата национална памет.

ЛИТЕРАТУРА

- Богданов 2003:** Богданов, Б. Поведението, характерът и езикът на съвременните гърци. // *Първи конгрес на неоелинистите от балканските страни: новогръцкият език на Балканите – проблеми на обучението, изследвания и перспективи*. Ред. Стойна Пороманска. Велико Търново: Ровита, 2003, 18.
- Влахов, Флорин 1980:** Влахов, С., С. Флорин. *Непереводимое в переводе*. Москва: Международные отношения, 1980.
- Влахов, Флорин 1990:** Влахов, С., С. Флорин. *Непереводимото в превода*. София: Наука и изкуство, 1990.
- Граменидис 2009:** Граμμενίδης, Σ. Π. *Μεταφράζοντας τον Κόσμο του Άλλου. Θεωρητική προβληματισμί – Λειτουργικές προοπτικές*. Αθήνα: ΔΙΑΥΛΟΣ, 2009.
- Колер 1979:** Koller W. *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. Heidelberg: H. Quelle & Meyer, 1979.
- Костов, Костов 2005:** Костов, Н., И. Костов. *Гръцко-български речник*. София: Труд, 2005.
- Найденова 2012:** Найденова, Й. *Унгарските реалии в контекста на културния трансфер*. София: Изток-Запад, 2012.
- Пороманска 2002:** Пороманска, С. *Новогръцки език за начинаещи*. Велико Търново: Ровита, 2002.
- Пороманска 2000:** Пороманска, С. *Новогръцки език за напреднали. Гръцко-български текстови паралели*. Велико Търново: Ровита, 2000.
- Тетимова 2007:** Тетимова, Е. Превод на културни реалии в романа „Пан“ на Кнут Хамсун. // *Превод и културен трансфер. Сборник в чест на доцент Анна Лилова*. Ред. Нина Иванова. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2007, 74 – 79.